

**BOTSWANA'DA MUTLU OLMAK: DUYGULAR, AHLAK VE BENLİK
ÜZERİNE ANTROPOLOJİK BİR ÇALIŞMA***

Deborah DURHAM**

Çevirmen: Begüm DEMİRKOL ÖZSU***

1990'ların başlarında, Mahalapye'nin banliyösünde tek başıma dolaşırken gülümsediğim için azar işitmişim. Gerçekten de yaz aylarının kavurucu sıcağı için gülümsemem biraz fazla kaçmıştı. “İnsanlar seni deli sanacak.” denmişti bana. Otjiherero’da, Herero dilinde “İnsanlar senin kafanda bir sorun olduğunu düşünecek.” gibi bir deyim bile vardı. İnsanlar bu deyimi söylerken, genellikle alınlarının üzerinde bir parmaklarını döndürerek, deyime beden dilleriyle eşlik ederlerdi.

Geniş kapsamlı bir mutluluk koleksiyonuna kitap bölümü yazmaya beni davet ettiklerinde beni azarladıkları o günü hatırladım. Aslında hiç unutmadım, çünkü bu anı beni hâlâ güldürebiliyor. Bu azarlanma anını 2014'te de hatırlamıştım; o zamanlar Botswana'daki bir Fulbright öğrencisinin Amerikalı eşi, Botswana'daki insanların ciddi, samimiysiz ve gülümsemeyen insanlar olduğundan şikâyet etmişti- ve o zaman, bunu söylediğinde, Gaborone'un başkentindeki şehir merkezinde yürüyen kadınların gerçekten kaşlarını çattığını, sık sık somurtkan bir ifadeyle benim zarif olmayan, cilasız ve oldukça eskimiş ayakkabılarıma dikkatlice baktıklarını fark etmişim.

Köy veya şehrin sokaklarında yalnız yürüyüş yaparken neden mutlu olmamız gerekiyordu- ya da en azından mutluluğumuzu gülümseyerek göstermememiz gerekiyordu?

* Metin Deborah Durham'ın Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Mayıs 2022'de gerçekleştirdiği “How To Be Happy in Botswana: An Anthropological Study of Emotions, Morality, and the Self” başlıklı konuşmasından çevrilmiştir. Okumada bütünlüğün sağlanması amacıyla Durham'ın izniyle metin üzerinde modifikasyon yapılmıştır.

** Prof. Dr., University of Virginia, deborahdurham15@gmail.com; ORCID: 0000-0003-4023-3709

***Arş. Gör. Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Sosyoloji Bölümü, begum.demirkol.ozsu@ege.edu.tr; ORCID: [0000-0003-4917-352X](https://orcid.org/0000-0003-4917-352X)

Yazı Gönderim Tarihi: 13/11/2023, Yazı Kabul Tarihi: 08/05/2024

Öte yandan, Botswana'da insanlar genellikle, “geniş parlayan yüzler” olarak adlandırılıyor, yani gülümsüyor, gülüyor ve sevinçle kahkahalar atıyorlardı. Bu yüzleri zihnimde canlandırmam zor değil- Johanna'nın olağanüstü güzel ama sakın gülüşü, Puleng'in cömert tebessümü, Maria'nın yaramaz sırıtışı, Kavere'nin bize yetişmeye çalıştığı veya bir deve kuşunu yakalamak istediği anlardaki sevinci gibi.¹ Fakat mutluluk üzerine yazan çoğu antropolog gibi, bizler de sahada bulunduğumuz süre boyunca aslında bunu incelememiş veya sormamıştık. Kesinlikle gördük, ancak onu bir araştırma konusu yapmamıştık. Şimdi neden mutluluğu veya gülümsemeyi incelemedik diye merak ediyorum, çünkü son 10 yıl içinde antropoloji ve ilgili disiplinler (sosyoloji, cinsiyet çalışmaları ve tarih gibi) aniden mutluluğu keşfettiler. Bu, özellikle antropoloji için, birkaç on yıl boyunca hüznün, öfke ve kıskançlık gibi duyguları incelemiş olmasına rağmen, hatta son yıllarda aşkı incelemiş olmasına rağmen, oldukça ilginçtir. Antropolog Joel Robbins (2013), antropolojinin son on yılda “acı çeken özne” üzerine odaklandığını ve bizi mutluluğun gerçekleştiği yerlere bakmaya çağırdığını yazmıştır. Acı çekmeye odaklanmak, belki de baskı yapma ve toplumsal adaleti vurgulama isteğiyle bağlantılı olabilir.

En azından kısmen doğru olan başka bir düşünce daha var: Renato Rosaldo (1989), Filipinler'deki Ilongot halkının, kafa avcılığı hikâyelerine dayanan öfke ve acı hissi üzerine kurulu duyguları gerçekten anlamaya başladığını, trajik bir şekilde uçurumdan düşen eşi Michelle'i sahada oldukları sırada kaybettiğinde anlamıştır. Ölümü, yas ve ritüeller gibi birçok şekilde inceleyen antropologların genellikle saha çalışması yaparken oldukça genç oldukları için, gerçekten ölümle yakın karşılaşmalar yaşamadığını belirtmiştir. Onlar bunu bir ritüel veya kültürel bir performans gibi egzotikleştirebilmektedir. Buna karşılık, belki de genç etnograflar olarak hepimiz mutluluğu pek çok farklı biçimde deneyimleriz, onu normal karşılarız, onu insanın sabit bir özelliği olarak düşünürüz ve mutluluğun analitik bir bakış açısına; egzotikleştirilmesine veya nesneleştirilmesine ihtiyaç duymayız.

Ama yine de Botswana'da mutluluğun ‘deliliğini’ incelemek bize bir şeyler söyleyecektir.

Gülümsemeyi, mutlulukla karıştırmak istemiyorum; ancak her ikisi de disiplin uygulamalarıyla ve daha doğrudan iktidar rejimleriyle ilişkilendirilmiştir. Örneğin, Amerika'daki kızlar genç yaşta gülümsemeyi öğrenmektedir. Kaş çatmanın kabul edilebilir olabileceği yerlerde ve öfkeli erkeklerin dünyaya karşı savaştığı yerde, kızlar ancak mutlu ev hanımları olmaya yönlendirilmektedir. Sara

¹ Metinde geçen isimler takma isimlerdir.

Ahmed (2010) Simone de Beauvoir'a dayanarak, hizmetkârların sıkın ayakkabılar içinde geçen köleliklerinde, korselerin dantelinde ve telli sutyenlerde, konforlu olmayan kısa ve dar eteklerde mutlu olmak durumunda olduklarını bize hatırlatmıştır. Ve mutluluk, yine Ahmed'in ifadesiyle, bir 21. yüzyıl insanı talebi haline gelmiş, ahlaki bir yükümlülük olmuştur. Bize reklamlarda sunulmasının ve bizleri etkilemesinin ötesinde, şimdilerde BM, bölgesel mutluluk verilerini toplamakta, Butan Gayri Safi Milli Mutluluğu'nu ölçmekte ve Çin, resmi kamusal alanlarından birçok mutsuz ifadeyi etkili bir şekilde yasaklamaktadır (bkz. Hau 2021). Mutlu olmamak, mutluluğa yönelmemek, kişisel, ulusal ve şimdi küresel anlamda başarısızlık yaşamayı işaret etmektedir. Mutluluğun nicelleştirilmesi, Foucault'nun şüphesiz işaret edeceği gibi, 20. yüzyıldaki "ilerlemelerin", özellikle de sosyologlar olarak aşına olduğunuz Likert ölçeklerin aracılığıyla mümkün kılınmıştır.

10'un en mutlu ve 1'in en az mutlu olduğu bir ölçekte kendinizi nasıl derecelendirirsiniz?

Butan'ın Gayri Safi Milli Mutluluk ölçeği bunu anlamaya çalışsa da mutluluk da Gayri Safi Yurt İçi Hasıla veya Gayri Safi Milli Hasıla gibi, medyan gelirler ve sağlık ölçümleri yoluyla ölçülmektedir: sağlıklı, varlıklı ve mutlu. Mutluluk araştırmalarında, mutlulukla ilgili kaygıların izinin erken dönem Aydınlanma politik iktisatçılarına, özellikle İngiliz ekonomistlerine dayanabileceği sıklıkla belirtilmektedir: Jeremy Bentham'ın "en fazla sayıda insan için en büyük mutluluk" kaygısı ve Adam Smith'in "görünmez eli" gibi. Ekonomi, en azından sefil yoksulların bir kısmına, hayatta kalmanın en temel ihtiyaçlarından biraz daha fazlasını vermektedir ve böylece Gayri Safi Yurt İçi Hasıla küresel ölçekte mutluluğun bir ölçüsü haline gelmektedir.

Mutluluğu bu şekilde ölçüyor olmak, aynı zamanda karşılaştırma yapma becerisi kazandırmaktadır. Bu sayede bölgeleri, ulusları, insanları karşılaştırmak mümkün olabilmektedir. Karşılaştırmalar, "Kadınlar erkeklerden daha mı mutlu?" veya "Elitler işçilerden daha mı mutlu?" gibi sorular sormamıza müsaade eder. Aynı zamanda ölçümler, değişimi izlemeye ve analiz etmeye izin verir: "Y kuşağı X kuşağından daha mı mutsuz?". Niceliksel ölçüm, bireyin kişisel raporundan ulusal refaha ve bir bütün olarak dünyaya kadar ölçeklendirilebilir.

Bu karşılaştırma ve ölçeklendirme, öznelleştirme biçimlerine ulaşabilmektedir. Yani, mutluluğun niceliksel raporları, dünyada kendimiz hakkında düşünme biçimlerimizi şekillendirebilmektedir. Bireysel öznellik uluslararası politikaya ölçeklendirildikçe, bu durum pek çok insanı mutlu olamama sorunuyla karşı karşıya bırakabilmekte ve mutlu Finliler, mutsuz Amerikalılar, X kuşağının mutlu iş insanları, ev satın alamayan mutsuz Y kuşağı kadını gibi

ifadeler oluşturabilmektedir. Bireyler, belki başkalarına (bir işverene, bir eşe, güzellik beklentilerine veya evdeki mükemmelliğe dair beklentilere) hizmet etmekten mutlu olabilmekte ya da belki de ekonomik başarıya, doğru kiloya veya yeterli sağlık önlemlerine ulaşamadıkları için mutsuzluğa mahkûm edilebilmektedirler. Dolayısıyla, refahı elde edememenin oluşturduğu farkındalık derin bir şekilde içselleştirilebilmektedir.

Ulusal mutlulukla ilgili bu endişe göz önüne alındığında, Botswana'ya ve onun çatık kaşlı halkına ne yapmak gerekir? Dünya Bankası tarafından üst-orta gelirli ülke olarak görülmelerine rağmen, Gayri Safi Milli Mutluluk spektrumunun karşı ucunda mı yer alırlar? Tabii ki hayır. "Üst orta gelirli" olarak kabul edilen bir ülkenin- Botswana'da olduğu gibi- rahat, mutlu ve zengin alanlarıyla aşırı yoksul alanları arasında büyük uçurumları olabilmektedir.

Tüm bunlara rağmen, mutluluğun küresel önemi göz önüne alındığında, bir mutluluk kitabına bölüm yazmam için davet edildiğimde, mutlu olduğumu duyurmak için Otjiherero kelimelerini hatırlayamam beni şaşırtmıştı. Öte yandan, insanlar yalnızca kasaba içinde yürürken kaşlarını çatacak veya en azından gülümsememeye çalışacak olsalar bile ben kesinlikle mutlu insanlarla vakit geçirmiştım. Mesela, Katupewa, çocukluk arkadaşının lüks evinde bana espresso yapma teklifinde bulunurken neşe içindeydi. Katu, kamu hizmetinde temizlikçiymi ve ayda yaklaşık 100 dolar kazanıyordu.

Kelimeyi sözlüğümde aramak zorunda kaldım: *Ouningandu* – ve gördüğüm anda anılarım canlandı. Bu kelimeyi çoğunlukla Hristiyan şarkılarının bir parçası olarak duyduğumu fark ettim. Ancak, bir cenaze töreninden önceki uzun gecenin ardından Tanrı'nın sevgisi hakkında nutuk çekerken, sık sık kendinden geçtiğini gördüğüm genç bir adam olan Jakob'u hatırladım. Bir gün konuştuğumuzda, elini kalbine götürerek Otjiherero şarkısını duymanın onu mutlu ettiğini söylemişti. Devamında kendisinin Herero mezarlığına gömülmesi gerektiğini, çünkü Diriliş günü uyanırken etrafında Otjiherero dilinin konuşulduğunu duyarak o mutluluğu hissedeceğini belirtmişti. Yeri gelmişken, Botswana'da ulusal dil Setswana ve giderek artan bir şekilde İngilizce'dir. Otjiherero ise azınlık dilidir.

Ama *ouningandu*'yu hatırlayamadığım gerçeği, bana bunun insanların sıklıkla kullandığı bir terim olmadığını hatırlattı. Daha sık olarak, insanların şundan veya bundan, çoğunlukla sırtlarından, bacaklarından, karaciğerlerinden, kafalarından nasıl hasta olduklarını dinlemiştim. İnsanların duygularını sormaya çalıştığımda ise genellikle şaşkına dönüyordum; evet, bana nasıl hissettiklerini anlatabiliyorlardı. Onlar X, Y, Z tarafından acı çekiyordu, "*mba hihamwa pehud*"; onlar kıskançlık veya can sıkıntısı yaşayabiliyordu. Ancak bunlar başka biri

tarafından nasıl hissettirilmiş olduklarıyla ilgili ifadelerdi. Öte yandan, kendilerini nasıl hissettiklerini sormanın kolay bir yolu yoktu. Ancak, Jakob'un bana Otjherero hakkında anlattıkları gibi, evlerde ve cenazelerde tanık olduğum gibi, hissediyorlardı; mutlu, üzgün, öfkeli hissediyorlardı ve birazdan tartışacağım gibi, arzu da hissediyorlardı.

Botswana'da arzuyla ilgili çok fazla şey duymuştum. Örneğin, *me ku vanga*, "seni istiyorum", hemen hemen her erkekle aranızdaki buzları eriten bir öbektir; Setswana'daki eşdeğeri, *kea go rata*, daha çok "seni seviyorum" anlamına gelmekteydi.

Otjherero'da çalışsaydım ve insanların nasıl hissettiğini sormanın kolay bir yolu olmasaydı, bu bilgiyi Likert mutluluk ölçeğiyle toplayabileceğimden emin değilim. Muhtemelen onlardan *ouningandu*'larını derecelendirmelerini isteyebilirdim, ancak sonuçların ABD'de sorululardan farklı bir şeye işaret edeceğini düşünüyorum.

Umarım, mutluluk çalışmaları yapan herhangi bir bilim insanının yaptığı gibi, çalışmanın nesnesinin ne olduğuna dair net ve sınırlı bir fikrimizin olmadığını fark ediyorsunuzdur. Dürüst olmak gerekirse, diğer disiplinlerde görüldüğü gibi, antropologlar bu bir sorun değildir. Örneğin, ilk antropolojik araştırmalarda, antropologlar "gerçek" ailelerin veya "gerçek" akrabalığın veya "emeğin" ne olduğunu veya ne olmadığını bildiklerini düşünürken, artık bunların çoğunlukla Avrupalı-Amerikalı kaygılarımızdan yola çıkarak bir araya getirdiğimiz, oldukça çeşitli şekillerde gerçekleşen olgular yığını olduğunu düşünmektedirler. İnsanların başka yerlerde akrabalık olarak kabul ettiği şey, soy olabilir; kan olabilir, birçok farklı yoldan aktarılabilir ya da sadece paylaşılan yemek kapları veya belki de birlikte ikamet etmek olabilir. Bazı şeyler bizim "doğal" aile fikrimize uymadığında, onları başka terimlerle adlandırabiliriz- "genişletilmiş" veya "karma" gibi. Akrabalıklarımız aynı olmadığında "kurgusal" akrabalık hakkında yazabiliriz. Avrupa-Amerikan biçimleri; standartlarını ve anlamlarını sömürgeci ve yeni-sömürgeci yönetim ve sömürgecilik sonrası yönetimsellik ve bilgi endüstrileri aracılığıyla dünyanın diğer bölgelerine oldukça başarılı bir şekilde aktarmayı başardıkları için, "normal" biçimler haline gelmiştir. Bu nedenle antropologlar, mutluluğun bir yerden bir yere, farklı anlamlar ifade edeceğini düşünmeye ve hatta aynı yerde bile çekişmeli, değişken anlamlara sahip olabileceğini düşünmeye meyillidir.

Mutluluk, genel bir tatmin olma durumu mu, acı çekmeme durumu mudur? Yoksa Amerikan Bağımsızlık Bildirgesi'nde, Thomas Jefferson'un yazdığı gibi, "yaşam ve özgürlük" vaat eden ve mutluluğun peşinde koşma vaadinin altında yatan politik ekonomi kavramı mıdır? Bugün Amerika'da bazıları

bu ifadeye atıfta bulunarak mutluluğu özel değil, genel kamu yararıyla ilişkilendirmektedir. Bu, sadece genel bir durumu değil, mutluluğu toplumun minimum acı çekme durumu olarak düşünmek ve bireysel deneyime odaklanmak arasındaki ayrımı da yansıtmaktadır. Jakob'un Herero şarkısını dinlerken elini kalbine götürmesine neden olan o parıltı, içgüdüsel bir his midir? Fransızca *jouissance* kelimesi, her ikisini de kapsamaktadır. Gerçekte bu, en bütünüyle kalpte, belki karaciğerde ya da başka bir yerde deneyimlenen, özel, içsel ve kişisel bir şey midir? Yoksa iyi bir biyopolitikanın getirdiği toplumsal bir durum mudur? Daha orta düzeyde, sosyal etkileşimlerde ortaya çıkan, hiçbir zaman tamamen kişinin kendisine ait olmayan ama aynı zamanda sosyal olmadan, doğrudan etkileşimde dolaymlanan veya hayal edilen bir şey midir? *Seswaa* (dövülmüş pişmiş et) ve *bogobe* veya *mealie-meal* (mısır lapası) yediğimde, gerçekten de Botswana'da diğerleriyle paylaşılan yemekleri hatırlayarak mutlu oluyorum. Aynı zamanda kendim yaptığım ve kesinlikle başkalarıyla yemek yemeye hiçbir ilgisi olmayan, daha özel ve kişisel bir zevk olan karnabahar çorbasını içerken de oldukça mutlu oluyorum.

Danimarka'nın bir zamanlar dünyanın en mutlu insanlarına sahip olduğu duyurulduğunda, biz Amerikalılar, onların sahip oldukları muazzam devlet desteğinden memnun olmaları gerektiğini hemen kabul etmiştik. Lisansüstü eğitiminden itibaren anne ve babalara verilen ücretli ebeveynlik izni, çok da ileri olmayan yaşlarda verilen cömert bir sosyal güvence... Özellikle de evlenmezseniz, yeterli olan miktarın iki katını toplayabilirsiniz. Ancak Danimarkalılara mutluluğu sorduğumda, tüm bu kamu yararının mutluluk anlamına geldiği fikrini küçümsemişlerdi. Eğer mutlularsa bunu içki içerek sağladıklarını söylemişler ve kendilerinin veya aile üyelerinin karanlık kışlar sebebiyle yenik düştüğü depresyondan bahsetmişlerdi.

Mutluluk pek çok alanı kapsıyor gibi görünebilmektedir. Gerçekten mutluluğun karşılaştırmalı bir açıklamasına sahip olabilir miyiz? Belki de mutluluğu başka bir şeyin teşhisi olarak, gerçek duygulara değil, kişinin ve toplumun yerel- hatta küresel- metafiziğine işaret eden indeksli bir proje olarak kullanmalıyız.

Botswana'daki duygular hakkında başka zamanlarda da yazılar yazmıştım. Sadece öznenin iç deneyimi hakkında değil, duyguların toplumsal deneyimi hakkında da. Ayrıca, iki farklı toplumsal kişilik formu arasındaki gerilimlerle ilgili de yazmıştım ve bunların duygusal durumlarla bağlantılı olduğunu söylemiştim. Kısaca özetlemek gerekirse, Botswana'daki insanlar, Herero da dahil olmak üzere, bireysel başarıyı, bireysel karakteri, bireysel çabaları, bireyin kararlar almasını ve kendi davranışlarını kontrol etmesini değerli

bulmaktadır. Fakat öte yandan, hayatlarının başkalarıyla olan ilişkileri tarafından şekillendiği ve onları başkalarının yarattığı fikrini de benimsemektedir. Dolayısıyla, çevrelerindeki insanlar bireyleri mutlu ya da üzgün, başarılı ya da başarısız, sağlıklı ya da sağlıklı olmayan yapabilmektedir.

"Botswana kendini geliştirmeli", Botswana'daki hükümet yetkilileri tarafından onlarca yıldır dile getirilen bir nakarattır ve hem kalkınmaya yönelik devlet projelerini hem de insanların sıkı sıkıya benimsediği etik inançları şekillendiren neoliberal veya sadece eski liberal tutumları özetlemektedir. Çeşitli alanlarda açıkça görülüyor ki kişi, kendi eylemlerinden ve "gelişiminden" sorumlu bir faildir. Aynı zamanda insanlar, özneler arası ve interkorporal bağlantı diyebileceğimiz şeye, bir kişinin duygusal ve tutumsal yönelimlerinin etraflarındaki insanları etkileme biçimlerine son derece uyum sağlamaktadır. Büyüklerin öfkesi, en güçlü şekilde, yaramazlık yapan astlar üzerinde korkunç etkiler yaratabilmektedir (Lambek & Solway, 2001). Çocukları olgun insanlara dönüştürmek, onları bu tür kişiler arası etkilere dikkat etmelerinin gerekliliğine uyumlama meselesidir. Ancak bu, çocukların herkesin etrafında dolaşıp herkesi sevmesiyle sonuçlanmayacaktır. Sosyal alan sevginin yanı sıra kıskançlık, kaygı, öfke, kişisel arzular ve gerilimle doludur. (Durham, 2002).

Sosyal alandaki bu duygular, Herero cenazelerinde duygu ve toplumsallığın anlamlarını çözümlediğim üç duygudan oluşmaktaydı: aşk, kıskançlık ve arzu. Herero tarafından sıkça bahsedilen ve cenazelerin seyri boyunca sahnelenen ve yorumlanan bu üç duygu, bana, bir Lévi-Straussian üçlüsü oluşturuyorlar gibi görünmekteydi.

Hem aşk hem de kıskançlık, belirttiğim öznelerarası ve interkorporal şekilde insanları güçlü bir şekilde bağlamaktadır. Birini sevmek, istemese bile, onların iyilik hallerini üretmek demektir. Buna karşın, kıskanmak karşı taraf için zarara neden olabilmektedir. Ancak arzulamak- *me ku vanga*- bir yandan kuzeninizin kız arkadaşını arzularken, bir yandan da kahve makinesini, dükkanların camında gördüğünüz pahalı Nike veya Adidas spor ayakkabıları, birilerinin evindeki elektriği, daha iyi bir çatıyı, bankadan kredi almayı, bir sosisli sandviçi veya Çin yemeğinin hayali lezzetlerini arzulamaktır. Arzu benlikle ilgilidir, kendini geliştirmekle ilgilidir, liberal bireyle, liberal demokrasinin vatandaşıyla ilgilidir. O halde duygular, Botswana'daki ahlaki kişiliğin gergin kutuplarını hem kapsamakta hem de sınırlamaktadır. Bu birey, hedef koyan, etkin, kendini izleyen, sorumlu bir bireydir, aynı zamanda mümkün olduğunca yönetilen bir bireydir. Bu kişilik, hiçbir zaman izole bir bireyin kişiliği değildir.

İyi/kötü, ben/diğerleri gibi ikili karşıtıklara dayalı bu üçlüğe mutluluk nasıl sığmaktadır?

Sanırım bu, mutluluğu bozar. Katkıda bulunmam için beni davet eden kitabın yazarlarına minnettar olduğumu söyleyebilirim, çünkü bu düşünsel süreç, Botswana için inşa ettiğim liberal birey ve toplumsal birey ikilemlerinin ötesine geçmeme izin vermiştir. Bu ikilikler, kısmen Batı sosyal bilimlerinin söylemleri yoluyla doğmaktadır; "bizim" liberal bireyciliğimiz dünyayı neoliberalizm olarak kirletirken, dünyanın diğer yerlerindeki toplulukçuluk, sosyalizm ve birey ötesi diğer kişilik biçimleriyle tezat oluşturmaktadır.

Yalnız yürürken neden gülümseyemiyorsun? Bunda bu kadar çılgın olan ne? Neden mutlu olup bunu göstermiyorsun? Bu bir yandan, diğer insanlardan izole edilmiş içsel bir duygusal yaşamı akla getirmektedir. Kendi kendine mi gülüyorsun? Deli olmalısın; belki de şizofren? Sanırım gülümsemeyi bırakmam söylendiğinde bana verilen doğrudan mesaj buydu. Başka biriyle konuştuğunuzda ve etkileşimde bulunduğunuzda, işte o zaman gülümsemeler ve kahkahalar ortaya çıkabilmektedir, genellikle de öyle olur.

Kahkaha aynı zamanda tehlikelidir. Rahatsız edici noktalarda da var olabilmektedir. Botswana'da insanların başkalarına güldüğünü de sıklıkla görmüştüm. Örneğin, zihinsel engelli bir adamın bisikletinden düşmesi, izleyenleri kahkahalara boğmuştu. Aynı akşam yemeğini toprağa düşüren bir kadına veya mahkemede "kırbaçlandıktan" sonra bağıarak koşan genç bir adama güldükleri gibi. İnsanlar, açık hava mahkemesine (*kgotla*) akın ederek, bir kadının açıkça öfkeden kudurduğunu görmek ve duymak için coşku içinde toplanabilmişti. Kahkaha burada bize kötü görünebilir ama gülen insanları sadece bir araya getirmekle kalmaz, aynı zamanda düşmüş, aşağılanmış ve acı çekenlerin deneyimiyle birlikte bir miktar duygu saptırması sunabilir ve aslında amacı küçümsemek değildir. En nihayetinde bu, toplumsal bir kahkahadır.

Gülmeye dair bu örneklerin ya da onun arkasındaki mutluluğun, Batı'da sıkça belirtilen duyguların bulaşıcılığını gösterdiğini düşünmüyorum. Bulaşma, bir şeyin bir kişiden diğerine yayılmasını, kendisini diğerinde replike etmesini işaret etmektedir – virüsler gibi. Bu tür fikirler, bireyi deneyim odağı olarak yeniden işlemektedir.

Buna karşılık Botswana'da kahkaha- veya doğru şekilde deneyimlenen ve ifade edilen mutluluk- ne derinlemesine bireysel olan ne de toplumsal kişiliğin bir refleksini akla getirmektedir. Benlik ile öteki arasında bir fark yaratmaz ya da onu tamamen ortadan kaldırmaz. Aslında karşıtlık, birey ile toplum arasında, yani Avrupa-Amerikan toplumsal düşüncesinin kutupları arasında değildir. Botswana'da kıskançlık, öfke, sevgi ve arzunun yanı sıra üzüntü, mutluluk gibi birçok duygusal ifadenin var olduğu karmaşık bir ahlaki kişilik tarzı görülebilmektedir.

Çıkar Çatışması Bildirimi: Yazar, çıkar çatışması bildirmemiştir.

Kaynakça

- Ahmed, S. (2010). *The Promise of Happiness*. Durham, NC: Duke University Press.
- Durham, D. (2002). Love and Jealousy in the Space of Death. *Ethnos* 67(2): 155-180.
- Durham, D. (2019). "Have you been to all the malls?": The New Mall Scene in Botswana." In Kemi Balogun, Lisa Gilman, Melissa Graboyes, and Habib Iddrisu, eds., *Africa Every Day: Fun, Leisure, and Expressive Culture on the Continent*, pp. 83-92. Athens, OH: Ohio University Press.
- Hau: Journal of Ethnographic Theory*. (2021). Special section: The Political Work of Negative Affects: A View From Post-Reform China. *Hau* 11(3): 901-1059.
- Lambek, M. & Solway, J. (2001). Just Anger: Scenarios of Indignation in Botswana and Madagascar. *Ethnos*, 66(1): 49-72.
- Robbins, J. (2013). Beyond the Suffering Subject: Toward an Anthropology of the Good. *Journal of the Royal Anthropological Institute* 19(3): 447-362.
- Rosaldo, R. (1989). Grief and a Headhunter's Rage. In Renato Rosaldo, *Culture & Truth: The Remaking os Social Analysis*, pp. 1-21. Boston, MA: Beacon.